

Udnyt kirkebøgerne bedre

Af Ulrich Alster Klug, 2020

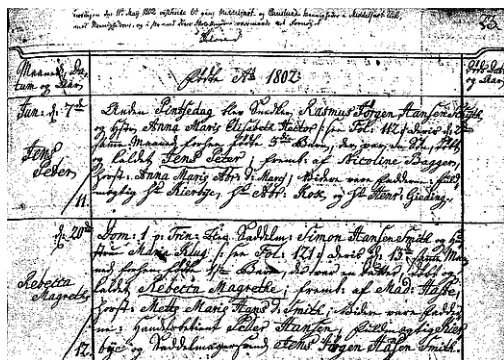
Ulrich Alster Klug

er foredragsholder, fagbogsforfatter og underviser i slægtsforskning.

Han er ekspert i dansk slægtsforskning.

ulrich@dannebrog.biz – www.dannebrog.biz.

Når man begynder at slægtsforske, skal man lige lære metodikken og kilderne at kende, men så går det også glimrende et stykke tid med slægten i 1800-tallet. Hvis man er heldig, stemmer folketællingernes angivelse af fødested med det rent faktiske, og familien kan identificeres i folketællingerne ved hjælp af oplysninger om det barn, man selv stammer fra osv.

Figur 1. Middelfart kirkebog, døbte 1802.

kan man risikere, at moderens navn ikke er nævnt, når barnet døbes, og det er heller ikke sikkert, der er angivet hverken bopæl eller erhverv på faderen. Og den første folketælling er fra 1787, den næste fra 1801, og på grund af Napoleonskrigene er der et langt spring frem til den næste tælling, som er fra 1834.

Kampen med de gamle kirkebøger er begyndt!

Der må simpelthen andre metoder til for at finde slægten længere tilbage i tiden, og det er en af dem, det skal handle om her i artiklen.

Find den rigtige Peder Jensen

Lad os sige, at vi med sikkerhed ved, at Peder Jensen skal være født i Sydby sogn omk. år 1740.

Så vil man jo gå kirkebogen igennem fra sognet og se, hvor mange Peder Jensen, der er døbt omkring det tidspunkt der i sognet.

Der dukker tre op. Hvordan finder man ud af, hvilken der er den rigtige?

Når kirkebogen er eneste tilgængelige kilde

Det vi skal bruge er et eller andet holdepunkt, som gør, at vi kan udelukke de to Peder Jensen og så vælge den tredje som vores ane.

Man kan jo begynde med at se, om nogle af de tre Peder Jensen skulle være døde som små, dvs. om de findes blandt sognets begravede.

Kirkebøgerne er meget forskellige

Indretning

Indtil skemabøgernes indførelse omkring 1814 blev kirkebøgerne ført forskelligt. Som regel er der kun én kirkebog for hele pastoratet. Enten er der et afsnit for hvert sogn, eller alle sognenes indførsler findes under et.

For at lette brugen af kirkebogen findes som regel på opslag 2 i skanningen en indholdsfortegnelse, som det er en god idé at studere, før man benytter kirkebogen.

Oplysninger

De gamle kirkebøger indeholder som regel følgende typer indførsler: Døbte (inkl. introduktion), konfirmation, trolovelse indtil 1799, vielse og begravelse. Der kan også være indførsler om offentligt skriftemål f.eks. efter lejemål (dvs. sex udenfor ægteskabet), og et særligt afsnit over uægte fødte børns dåb.

Som regel får man ud over datoen disse oplysninger:

Ved en dåb oplyses barnets fornavn, farens navn og stilling og bopæl, faddernes navne og stilling og bopæl, moderens introduktionsdato. Måske oplyses morens navn også, men det er ikke altid. Ofte angives farens tilnavn som hans efternavn.

Ved konfirmation oplyses konfirmandens navn og alder og bopæl.

Ved trolovelse får man brudefolkens navne, civilstand og stilling og opholdssted, samt ditto for forloverne. Ved vielsen fås brudefolkens navne, civilstand og opholdssted.

Ved begravelse får man afdødes navn og alder, stilling og civilstand og måske også oplysning om evt. ægtefælle.

Et er teori, noget andet praksis

Mange af kirkebøgerne vrimer med indforstået snak; præsten kendte jo sin menighed. Når han begravede "Smedens kone i Sydby", ja, så havde smeden jo kun en kone ad gangen.

Og "i Dag viede jeg Degnens enke til den nye Degn," var for præsten også klar tale og ganske entydigt.

Derfor skal en indførsel altid ses i kombination med andre.

Det er de ikke.

Så kan man undersøge, om der findes oplysning om konfirmation i den pågældende kirkebog. Det er for Sydbys vedkommende, men der står kun navn og alder, intet andet. De bliver alle tre konfirmeret i sognet, ser det ud til.

Man kunne også prøve at finde skifter efter de tre Peder Jensen'ers forældre for på den måde at se, om vores Peder Jensen er nævnt der på en entydig måde. Desværre er godsarkivet fra Sydby Hovedgaard gået fuldstændigt tabt ved en brand på godset i 1840. Og for eksemplets skyld skal det siges, at vi ikke fra vores Peder Jensens senere liv ikke umiddelbart kan udlede noget om hans forældre, for Peder Jensen flytter som ung mand fra sognet.

Kort sagt: Vi har kun kirkebogen fra omk. 1740 at forholde os til.

Kun sparsomme oplysninger ved dåbsindførslen

I kirkebogen oplyses ved hver dåbsindførsel kun faderens navn og bopæl, ikke moderens navn, til gengæld oplyses også navnene og bopæl på fadderne.

Brug fadderne

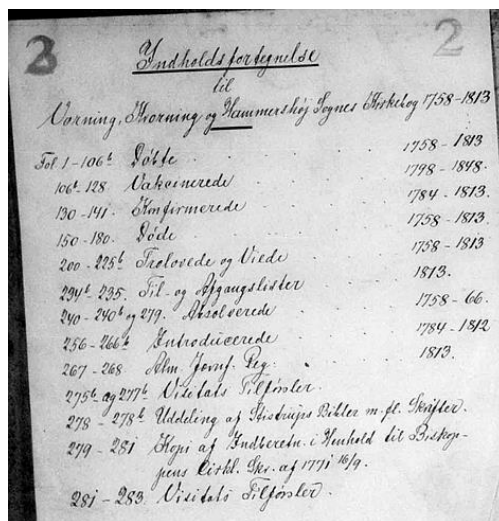
Fadderne skal man bruge til at konkludere, hvilken Peder Jensen der er vores. Blandt fadderne skulle der helst optræde navne, som passer med navnene på fadderne til Peder Jensens egne børn.

Blandt fadderne til Peder Jensens børn findes:

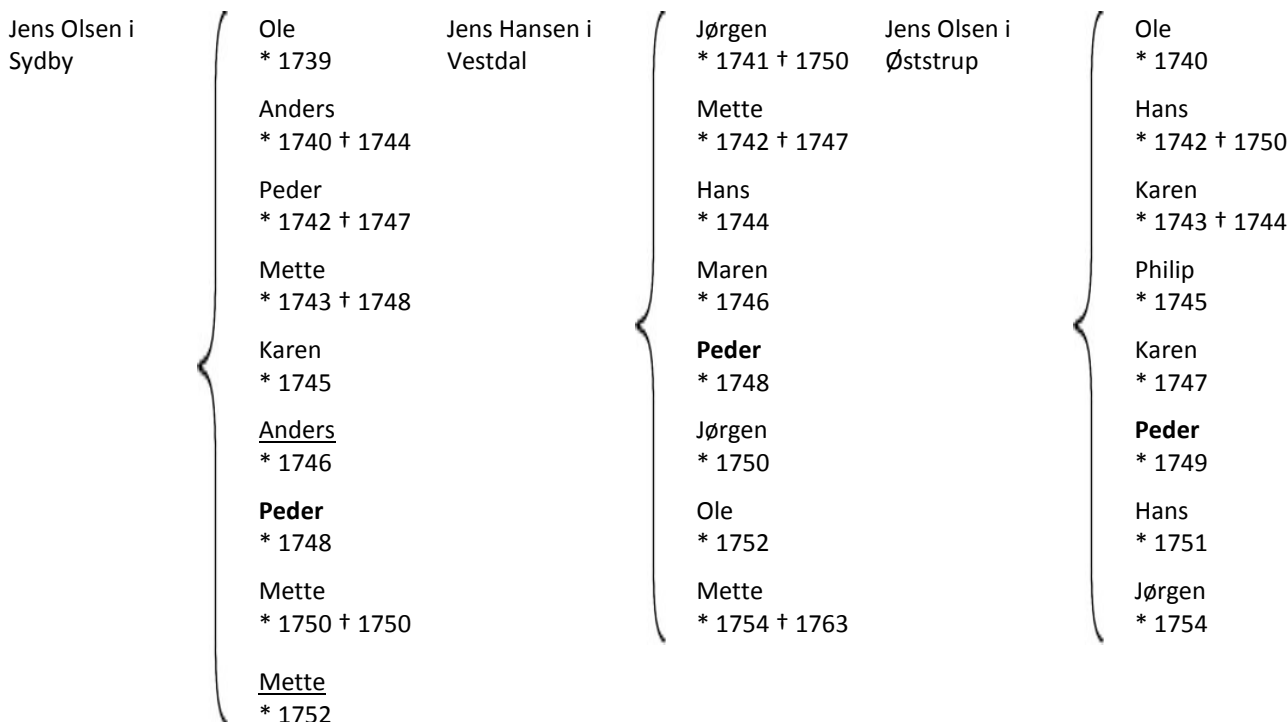
- Anders Jensen og
- Mette Jensdatter.

Ingen andre faddere hedder Jensen, til gengæld optræder de tit som faddere til Peder Jensens børn.

Når man ser på listerne i figur 3, så er navnene Mette og Anders godt nok repræsenteret i mere end en af søskendeflokkene, men det er kun blandt børnene af Jens Olsen i Sydby, at de overlever til voksen alder. Alt andet lige vil jeg straks være så frækt at konkludere, at det er Jens Olsen i Sydby, der er far til Peder Jensen.

Figur 2. Indholdsfortegnelse, Kvorning-Vorning-Hammershøj kirkebog, Viborg amt, 1758-1813.

Figur 3. Illustration af de mulige fædre samt deres børn, som de kunne se ud efter gennemsyn af en tænkt kirkebog.

Hvad hed Peder Jensens mor?

Hvis kun finder de tre Peder Jensens døbt, kan man ikke rigtigt vide, hvornår hans forældre er blevet gift. Når man har fundet hele flokken, så ved man jo, at de må være blevet gift før det første barns fødsel, og vielsen er som regel foregået mindre end et år før – ellers er den ikke hvert fald foregået mange år før, for folk havde altså en slem vane med at få børn hele tiden, faktisk lige så mange som Gud ville give dem.

Ole er døbt som ægtefødt barn i 1739, så hans forældre må være gift tidligere samme år eller nogle år før. Nu er fremgangsmåden at samme sogns kirkebog at finde en vielse for en Jens Olsen.

Nu var der to Jens Olsen i sognet, og den anden fik sit første barn i 1740. Det er ikke sikkert nogen af dem boede i den by, de siden bosatte sig i.

Lad os sige, vi finder de tre vielser, som findes i figur 4.

1738 viedes Jens Olsen, ungkarl, der tjente på Sydby Hovedgaard, og pigen Maren Andersdatter af Sydby.

Forlovere: Ladefogeden på Sydby Ladegaard, og Mikkel Pedersen af Sydby.

1739 viedes Jens Olsen, ungkarl af Midtby, og pigen Maren Jørgensdatter af Midtby.

Forlovere: Ole Andersen af Midtby og Jørgen Jensen af Midtby.

1739 viedes Jens Olsen, ungkarl af Øststrup og pigen Maren Hansdatter af Midtby.

Morten Jensen af Øststrup og smeden Hans Jensen af Sydby.

Figur 4. Sammenligning af tre tænkte vielser.

Hvilket par er så det rigtige?

For at besvare spørgsmålet, må man se på forloverne. Optræder en af dem ved vores Jens Olsens børns dåb? Nej, ingen af dem, men Mikkel Pedersens kone af Sydby står fadder flere gange, nemlig i 1740 og 1746 til de to Anders, og ved dåb af de tre piger, der fik navnet Mette. Ved disse børn er der også personer ved navn Hansdatter og Hansen blandt fadderne.

Så vil jeg antage, at Mikkel Pedersen er gift med Maren Andersdatters mor, og Marens far er død før 1738.

En anden løsning kunne være, at Maren havde mistet begge sine forældre tidligt, og at Mikkel Pedersen er en onkel, eller han kan være en svoger, hvis nu Marens ældre søster overtog fødegården og blev gift med Mikkel Pedersen. Mikkel Pedersen kan også bare være den gårdmand, hvis hvem Maren tjente før vielsen, men det er ikke så heldigt for os.

For at bevise det, må vi lige finde ud af, hvornår Maren er døbt og analysere kirkebogens oplysninger om hendes søskende og deres faddere på samme, som vi anvendte for at finde frem til Peder Jensens forældre. Et eksempel på fremgangsmåden kommer jeg til om lidt.

Prøv også i andre sogne

Hvis ingen af de fundne par kan passe, eller der slet ingen er i sognets kirkebog, må man lede nabosognene igennem. Her vil fadderne til Jens Olsens børn være til hjælp. Er der udensogns faddere, så er det nok et af de sogne, som Jens Olsen er blevet gift i.

Hvis det ikke giver pote, må man systematisk søge alle nabosognene til Sydby igennem for at finde vielsen. I praksis vil man lade søgemaskinen på www.familysearch.com gøre det, idet man søger på

Jens Olsen + viet 1735-1739 + Vestberg amt.

Vi kan bruge et hint fra fadderne til at lokalisere vielsen, fordi der blandt

Reglerne for opkald efter familie

Langt de fleste ægtepar opkaldte deres børn efter familie, og der var udbredte regler for rækkefølgen.

Standardtilfældet

Her er den typiske rækkefølge:

- Første søn efter farfar,
- anden søn efter morfar,
- første datter efter farmor,
- anden datter efter mormor, og
- de næste børn blev typisk opkaldt efter forældrenes afdøde søskende,
- døde konen i barselsseng efter forløsning af en datter, så blev denne opkaldt efter sin mor,
- blev det sidste barn født efter farens død, og det var en dreng, blev han opkaldt efter sin far.

Hvis et barn døde, blev det næste af samme køn opkaldt efter det, før man gik videre i rækkefølgen.

Almindelige afvigelser

Hvis en af forældrene havde været gift før, skulle første barn af samme køn i næste ægteskab opkaldes efter ham eller hende.

Mistede man et barn fra et tidligere ægteskab, blev der tit opkaldt efter det, før standard rækkefølgen blev genoptaget.

Afvigelser i særlige egne

På f.eks. Læsø var det kutyme, at rækkefølgen var lidt anderledes, idet forældrene opkaldte den første søn efter faren, den første datter efter moren. Derefter gik man til standardrækkefølgen.

Da farfar og søn og sønnesøn på den måde fik samme fornavn, brugte man ofte dobbelte efternavne, så man kunne se, hvem der var opkaldt efter.

Aldrig to af samme navn – eller?

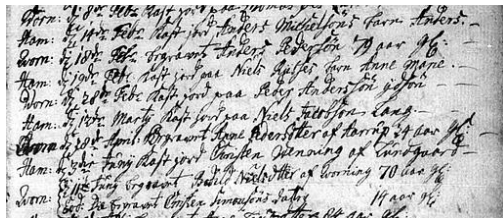
Derfor er der måske to søskende med samme fornavn. Det var ikke almindeligt, men det forekommer altså i særlige tilfælde, f.eks. også hvor der blev opkaldt efter både far og stedfar og de havde samme fornavn.

F.eks. var Lars Sørensen Larsen Bouet opkaldt efter sin far, der hed Lars Sørensen Bouet.

fadderne findes to store grupper: Olsen og Hansen. Da nu Olsen er faderens navn, så er Hansdatter nok moderens. Under alle omstændigheder skal alle de fundne vielser efterprøves, f.eks. ved hjælp af *FamilySearch*, hvor man kan søge på børn af de ægtepar, der blev gift. Hvis at par har fået børn i det sogn, det blev gift i og det var udenfor Sydby sogn, ja, så er der nok ikke tale om det rigtige ægtepar.

Hvem var Maren Hansdatters forældre?

Om Maren Hansdatter ved vi, hvor hun boede, da hun blev gift, så det sogn er hun nok også født i. Indtil videre siger vi, det for eksemplets skyld er sådan.

Figur 5. Kvorning-Vorning-Hammershøj pastorat, kirkebog, begravede 1773. Når konen begravnes, nævnes mandens navn ikke.

Ved Ane Andersdatters begravelse kalder præsten hende for Pedersdatter, men alderen var rigtig nok.

en ved navn Bodil og en bror ved navn Søren.

Så er det *bare* at gå kirkebogen igennem og finde alle de Maren Hansdøtre, døbt mellem 1707 og 1724, og derefter finde deres søskende. *FamilySearch* kan være en stor hjælp her.

Hvis nu alle søskendeflokkene har børn ved navn Karen, Bodil og Søren som overlever til voksen alder, så kan vi se på Marens døtres navne og sammenligne dem med hendes mulige mødres navne, fordi man jo som regel opkaldte efter familie.

Så vil jeg forvente, at Marens mor må hedde Mette, mens Jens Olsens mor nok hedder Karen, for til Karen er der mange Olsen blandt fadderne. Man kan risikere, at begge svigerfamilier står fadder til alle børnene, sådan lidt i flæng og tilsyneladende tilfældigt. Så må vi regne med, at en hvilken som helst af de to døtre kan være opkaldt efter deres mormor, Marens mor, og så arbejde videre med det in mente.

Man kan også gå frem til begravelserne og finde Maren Hansdatters død. Hvis præsten er sød ved os slægtsforskere, så har han noteret, hvem hun var gift med eller enke efter, samt hendes alder. Hvis han ikke har det, må vi tage udgangspunkt i alle de Maren Hansdøtre, vi støder på og undersøge enhver af dem enkeltvis for at finde frem til den rigtige.

Måske var forældrene gift flere gange

Hvis enten Peder Jensens far eller mor var gift flere gange, så vil der sædvanligvis være opkaldt efter den afdøde ægtefælle, og efter de børn af det tidligere ægteskab, som døde.

Det forrykker navnefølgen og man kan risikere, at den anvendte metode går i vasken.

Hvad kan man så gøre?

For det første kan man undersøge faddernes egne børn og se, hvad de hedder, og om nogle af dem især har Peder Jensens forældre og deres søskende som faddere. Så er de børn nok opkaldt efter deres bedsteførelde, og går et fornavn igen i alle søskendeflokkene, så er det nok bedstefars eller bedstemors fornavn.

Andre former for opkald

Da sennavnene blev faste

Opindeligt havde folk næsten aldrig dobbelte sennavne, altså med undtagelse af særlige egne. Da sennavnene blev fastfrosset i løbet af 1800-tallet havde man stadig behov for at vise, hvem der var opkaldt efter, og derfor blev dobbelte sennavne mere almindelige, f.eks. hvor begge bedstefædre hed Lars.

Så kunne den ene søn blive kaldt Lars Jensen Hansen, fordi han var opkaldt efter Lars Jensen, den anden Lars Christian Hansen, fordi han var opkaldt efter Lars Christensen – og hvis det første sennavn var langt som f.eks. Christensen så blev det ofte afkortet ved at man valgte fornavnsformen i stedet.

Opkald udenfor familien

Men der kunne også blive opkaldt efter andre en familie.

Da Ingemanns romaner vandt indpas i løbet af første halvdel af 1800-tallet, begyndte folk at give deres børn de navne, der optrådte deri. Navne som Valdemar, Thyra, Dagmar osv.

Der kunne også blive opkaldt efter foresatte (arbejdsgiver, chefen) eller efter godsejeren eller præsten, hvis man ville indynde sig hos dem eller takke for at man havde deres bevågenhed.

Skift i valg af fornavne i 1800-tallet

Når udvalget af fornavne blev større i løbet af 1800-tallet, så er der nok to hovedårsager:

For det første overlevede flere børn, fordi koppevaccination blev påbudt i 1810, og når man nu havde fået opkaldt efter alle bedsteførelde, hvilke navne skulle man så vælge? I praksis var tanken om at opkalde efter ens egne søskende nok ikke så stor, for de fleste familier benyttede sig af meget almindelige fornavne, og alt for mange Lars'er og Hans'er var heller ikke praktisk i en familie.

For det andet blev sennavnene fastfrosset som følge af dåbsforordningen af 1828.

Begge dele betød, at det var ønskeligt at vælge nye fornavne til de sidste børn, og også i det hele taget at give dem flere fornavne.

For det andet kan man udvide undersøgelsen til også at omfatte de tidligere ægteskaber for Peder Jensens forældre. Typisk har kun den ene af dem været gift før, for det var sjældent en enke og en enkemand giftede sig med hinanden – hvad skulle de med to gårde eller husmandssteder, hvis de var fæstebønder?

I praksis kan et skema, over hvordan der blev opkaldt efter familie, se sådan ud:

Hans Jensen * 1725 † 1770 (søn af Jens og Mette) ~ 1750 Ane Hansdatter * 1730 † 1761 (datter af Hans og Abelone)		Jens Hansen * 1750 † 1757	Opkaldt efter farfar.
		Mette Hansdatter * 1752 † 1757	Opkaldt efter farmor.
		Hans Hansen * 1754	Opkaldt efter morfar.
		Abelone Hansdatter * 1756 † 1765	Opkaldt efter mormor.
		Mette Hansdatter * 1758 † 1765	Opkaldt efter afdød moster.
		Jens Hansen * 1760	Opkaldt efter afdød storebror.
   ~ 1762 Mette Larsdatter * 1735 † 1810 (datter af Lars og Maren)		Ole Hansen * 1762 † 1765	Opkaldt efter afdøde morbror.
		Ane Hansdatter * 1764 † 1770	Opkaldt efter mandens afdøde kone.
		Jens Hansen * 1764 † 1772	Opkaldt efter afdøde halvbror.
		Maren Hansdatter * 1766	Opkaldt efter mormor.
		Abelone Hansdatter * 1766 †	Opkaldt efter afdød halvsøster.
		Ole Hansen * 1767 † 1768	Opkaldt efter afdød halvbror.
		Mette Hansdatter * 1768 † 1769	Opkaldt efter afdød halvsøster.
   ~ 1771 Morten Nielsen * 1746 † 1805 (søn af Niels og Karen)		Lars Hansen * 1770	Opkaldt efter morfar.
		Mette Mortensen * 1772	Opkaldt efter afdød halvsøster.
		Ane Mortensen * 1773	Opkaldt efter afdøde halvsøster.
		Hans Mortensen * 1774	Opkaldt efter morens afdøde mand.
		Lars Mortensen * 1776 † 1776	Opkaldt efter morfar.
		Niels Mortensen * 1778	Opkaldt efter farfar.
Karen Mortensdatter * 1779	Opkaldt efter farmor.		
Johanne Mortensdatter * 1781	Opkaldt efter en afdød faster.		

Figur 6. Illustration af brug af opkaldsreglerne i en tænkt storfamilie.

Fornavne fortsætter til næste ægteskab

I det tænkte eksempel forsætter navnene gennem ægteskaberne. Hvis en forælder mister sit eget barn, opkaldes det næste efter det, også selvom barnets navn egentlig stammer fra en tidligere ægtefælles svigerfamilie.

Hvor vidt det er sket i praksis, vil ofte afhænge af hvilken status familierne havde i forhold til hinanden. Den der giftede sig ind på gården vil ofte have stået svagere, end den der allerede havde den. Den der er ny på egnen vil ofte stå svagere, end den ægtefælle der er født på egnen. Den der er fra den mere ansete familie vil oftest stå stærkere, end den der var fra den mindre ansete familie osv.

Endelig kan der jo også være personer, der har brudt med deres familie og som derfor ikke har opkaldt efter den. Det er bare vanskeligt at dokumentere, men det må have forekommet.

Social kontrol må have haft stor betydning

Når der opkaldes efter afdøde ægtefæller og efter de børn, der dør, men som var opkaldt efter en afdøde ægtefælles familie, så skyldes det nok for en stor dels vedkommende den sociale kontrol. Hvis en person lod hånt om (læs: sked på) den ægtefælle, som havde bevirket, at han eller hun nu sad på en god gård eller var kommet til et hus eller et værksted eller lignende, så var det da ikke en familie, som ens egen familie skulle giftes ind i.

Der var også tradition for, at børn der var født på en gård blev på gården, selvom både far og mor var døde. Børn betød arbejdskraft fra de var helt ned til en tre-fire år, og så længe man ikke selv havde børn, var de børn der var der, den bedste sikring man havde i sin alderdom. Kort sagt barnet kunne være heldig til sin tid at overtage gården, men skulle så til gengæld have sin redningsmand eller-kvinde på aftægt, måske endda dem begge.

Hvis manden var gift flere gange

Hvis mødrenes navne ikke oplyses i kirkebogen, når der indførtes barnedåb, så kan man ikke umiddelbart ud fra en søskendeflok se, om faren har været gift flere gange. Hvordan afslører man så hvis det var tilfældet?

I det tilfælde må man se på fadderne, jævnfør figur 7.

<i>Far</i>	<i>Børn</i>	<i>Faddere</i>
Hans Olsen	Hans Maren Peder Karen	Hansen & Pedersen
	Ane Jens Søren Mette	Hansen & Jensen

Figur 7. Skema over børn og deres faddere i forsimplet udgave.

Det hjælper at sætte oplysningerne ind i en tabel. Nu ses det, at ved de første fire børns dåb er der faddere, der hedder Pedersen, mens der er faddere ved navn Jensen ved de sidste fire børns dåb.

Dvs. at den første kone nok er død mellem Karens og Ane blev døbt. Så må man lede afsnittet med begravede igennem og håbe på, der står, at Hans Olsens kone er blevet begravet. Hvis mandens navn ikke oplyses, når en kone bliver begravet, må man se, om der er en Ane, som bor i den givne landsby, og som er død i en passende alder, dvs. ikke over 45-47 år, og ikke for ung til at have kunne få fire børn, før hun dør.

Det kan snyde lidt i praksis, fordi Ane, som nok er opkaldt efter den første kone, kan have noget af den afdøde Anes familie blandt fadderne. Men så prøver man jo navnet på den sidste datter, der har Pedersen-faddere.